

УДК 37.014.371.13

ПРОБЛЕМА НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Наталя Воєвутко, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освіти, Маріупольський державний університет.

ORCID: 0000-0002-6003-1306

E-mail: voyevutko0905@gmail.com; n.voyevutko@mdu.in.ua

У статті запропоновано зміст теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів з проблеми недискримінаційного освітнього простору. Метою та завданнями авторського курсу «Недискримінаційний освітній простір» визначено: формування в магістрів критичного ставлення до освіти, яка є одним з найпотужніших каналів продукування стереотипів і дискримінації та здатність до осмислення дискримінації як психологічної категорії; формування умінь характеризувати ознаки дискримінації; створювати недискримінаційний освітній контент; розвивати здатність організовувати управлінський процес на засадах недискримінації.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх вчителів; недискримінаційний освітній простір; недискримінаційний підхід в освіті; створення недискримінаційного освітнього контенту; тезаурус недискримінаційної освіти; недискримінаційне вчителювання; навчально-методичний контент на засадах недискримінації; диверсифікація освітніх програм.

THE PROBLEM OF NON-DISCRIMINATORY EDUCATIONAL SPACE IN THE FUTURE TEACHERS TRAINING SYSTEM

Natalya Voyevutko, Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor the Department of Pedagogy and Education, Mariupol State University.

ORCID: 0000-0002-6003-1306

E-mail: voyevutko0905@gmail.com; n.voyevutko@mdu.in.ua

The article is devoted to the content of theoretical and practical training of future teachers on the problem of non-discriminatory educational space within the author's course "Non-discriminatory educational space". The content of the theoretical training of future teachers on the specified problem should reflect the content of the lexical-semantic groups of the non-discriminatory educational space, which include the following: legislative imperative regarding human rights, child rights, national minorities rights, gender equality, non-discrimination in education, education of children with special educational needs and inclusive education, anti-discrimination examination of textbooks, etc.; scientific, educational, methodical, visual materials that investigate, highlight and shape the opinion of society on the concepts of gender identity, ethnic origin and citizenship, migration, multiculturalism, social affiliation, place of residence, family composition, religious and political beliefs, etc.; concepts of tolerance and anti-bullying, etc.; concepts of critical, inclusive, feminist, gender pedagogy, etc.; non-discriminatory language in education: gender-sensitive, non-sexist and non-androcentric, feminitives, etc. Theoretical training involves the formation of awareness of the phenomena of non-discrimination and anti-discrimination in education, the normative and legal basis of non-discrimination in education, the scientific and methodological basis of the strategy of non-discrimination in education, gender

attitudes and gender competence of the pedagogical community, linguistic sexism and gender-sensitive/non-discriminatory language, theoretical and methodological principles of gender and anti-discrimination examination of textbooks. Practical training of future teachers on the problem of non-discriminatory educational space involves forming in them the skills of anti-discrimination examination of the textbooks for primary school and creation educational content on the basis of non-discrimination.

Keywords: *professional teacher training; non-discriminatory educational space; non-discriminatory approach in education; creation of non-discriminatory educational content; thesaurus of non-discriminatory education; non-discriminatory teaching; educational and methodological content on the basis of non-discrimination; diversification of educational programs.*

Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки визначає сучасні цивілізаційні процеси як складні, масштабні, багатовекторні та динамічні, які створюють нові виклики для системи підготовки людини до життя. У вищій освіті спостерігаються тенденції «невідповідності компетентностей, яких повинні набути здобувачі вищої освіти, розрив між вимогами роботодавців та пропозиціями закладів вищої освіти та наукових установ». Операційними цілями Стратегії поміж основних визначені: «нетерпимість учасників освітнього процесу до корупції, дискримінації за різними ознаками та академічної недоброчесності; адаптація випускників закладів вищої освіти до життя та роботи в мультикультурному середовищі» [7]. Досягненню цих цілей та вирішенню питання кореляції змісту навчання із ринком праці має сприяти готовність університетів до диверсифікації освітніх програм. Актуальним стає питання підготовки вчителя, здатного розпізнавати та не підтримувати дискримінаційне середовище, створювати освітній простір та навчальний контент на засадах мультикультурності та недискримінації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що сьогодні на вітчизняних теренах питання недискримінації в освіті вирішується та реалізується через низку ініціатив: запроваджено антидискримінаційну експертизу шкільних підручників, розроблено низку лексикографічних джерел з проблеми гендеру та гендерночутливої мови, запроваджено новий правопис, що заохочує до активного використання фемінітивів, проводяться різноманітні семінари, воркшопи, тренінги, які дозволяють посилити обізнаність педагогів з зазначеної проблеми.

Українськими дослідниками й дослідницями проблема недискримінації у вищій освіті розглядалась в таких аспектах: гендерна не/рівність у системі вищої освіти та науковому товаристві (К. Карпенко, М. Сіверчук), гендерна освіта у вищих технічних навчальних закладах (Л. Магдюк, О. Ніколаєнко), вплив жіночого руху на філософію вищої освіти: західний досвід та українські перспективи (А. Толстокорова), гендерний аудит діяльності ЗВО (А. Павленко, Н. Світайло, О. Рассказова, Ю. Чернецька, О. Оніпченко) тощо.

Варто зауважити, що спостерігається також тенденція активного поповнення тезаурусу недискримінаційної освіти, з'являються нові терміни та поняття, як-от: «недискримінаційний підхід в освіті / у навчанні / в освітньому просторі НУШ», «недискримінаційний вимір освіти», «недискримінаційне середовище у школі», «технології недискримінаційного вчителювання», «недискримінаційна мова вчителя», «гендерночутлива школа», «гендерночутливий урок», «гендерночутлива візуальна наочність», «гендерний аудит у ЗССО / шкільного простору» тощо.

Наприклад, колектив авторів видання «Недискримінаційне вчителювання. Путівник для освітян» (2021) запроваджує поняття «недискримінаційне вчителювання»

і визначає його як «здатність педагога сприймати, розрізняти, усвідомлювати наявні відмінності між людьми та наявність у суспільстві дискримінації у її різних формах і видах, а також належним чином реагувати, враховувати ці аспекти у власних педагогічних діях і стратегіях» [5, с. 10].

Д. Іванова, досліджуючи недискримінаційний підхід в освіті (2023), акцентує на дискримінації як прояві насильства та булінгу; описує принципи безпечного освітнього середовища, розроблені ЮНІСЕФ, та вітчизняне законодавство щодо створення безпечного освітнього середовища; наводить орієнтовний алгоритм дій, який може запобігти дискримінації у закладі освіти. Авторка доходить висновку, що «вирішення проблеми булінгу може бути досягнуте завдяки професійній підготовці педагогів до впровадження недискримінаційного підходу в освіті, розробленню і впровадженню результативних програм із профілактики булінгу на основі існуючих та апробованих у багатьох країнах світу з урахуванням національної специфіки» [4, с. 93].

Однак, на нашу думку, поняття недискримінаційного підходу в освіті набагато ширше, ніж це визначено в вищезазначеній праці. Погоджуємось з думкою дослідниці, що майбутні вчителі й вчительки у процесі професійної підготовки мають отримати навички протидії булінгу, але це лише один аспект проблеми. Нам імпонує твердження авторського колективу путівника для освітян, які наголошують, що «недискримінаційне вчителювання виявляється і в тому, що викладати, і в тому, як це робити» [5, с. 10]. Цілком зрозуміло, що має бути сформовано зміст професійної підготовки майбутніх вчителів з питань недискримінаційного освітнього середовища, університет має готувати майбутніх педагогів до розпізнавання та протидії проявів дискримінації, навчити здобувачів вищої педагогічної освіти створювати не тільки недискримінаційне середовище у школі, але й навчально-методичний контент на засадах недискримінації.

Раніше (2021) нами було узагальнено та визначено зміст поняття «недискримінаційний освітній простір», яке розуміємо як «систему спеціальних назв, що має власну організацію на логічному і мовному рівнях та висловлює систему понять на стику таких наук, як юриспруденція, соціологія, психологія, педагогіка, мовознавство. Так, з боку юриспруденції використовуються терміни на позначення прав людини, прав дитини, нацменшин, гендерної рівності тощо; з боку соціології – на позначення понять гендерної ідентичності, етнічного походження та громадянства, міграції, полікультурності, соціальної приналежності, місця проживання, складу родини, релігійних та політичних переконань тощо; з боку психології – на позначення понять толерантності та протидії булінгу тощо; з боку педагогіки – на позначення понять критичної педагогіки, інклюзивної педагогіки, феміністичної педагогіки, гендерної педагогіки, антидискримінаційної експертизи підручників тощо; з боку мовознавства – використання гендерночутливої мови, несексистської та неандроцентричної мови, фемінітивів тощо» [2, с. 216].

На думку О. Рассказової, «накопичений досвід і позитивні тенденції впровадження ідеї гендерної рівності та інтеграції недискримінаційного підходу у систему освіти свідчать у цілому про суттєві зрушення у свідомості освітян і соціуму у напрямі розбудови суспільства рівних можливостей в Україні» [6].

Разом з цим, питання формування змісту професійної підготовки вчителів з питань недискримінації та навичок майбутніх вчителів щодо створення

недискримінаційного освітнього простору, ще не було питанням окремого дослідження. Це й обумовило звернення до означеної проблеми.

Мета статті – запропонувати зміст теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів з проблеми недискримінаційного освітнього простору.

На нашу думку, зміст теоретичної підготовки майбутніх учителів з вказаної проблеми має відбивати зміст лексико-семантичних груп недискримінаційного освітнього простору, до яких відносять такі:

- «законодавчий імператив щодо прав людини, дитини, нацменшин, гендерної рівності, недискримінації в освіті, освіти дітей з особливими освітніми потребами та інклюзивної освіти, антидискримінаційної експертизи підручників тощо;
- наукові, навчальні, методичні, наочні матеріали, що досліджують, висвітлюють та формують думку суспільства з понять гендерної ідентичності, етнічного походження та громадянства, міграції, полікультурності, соціальної приналежності, місця проживання, складу родини, релігійних та політичних переконань тощо; понять толерантності та протидії булінгу тощо;
- поняття критичної, інклюзивної, феміністичної, гендерної педагогіки тощо;
- недискримінаційна мова в освіті: гендерночутлива, несексистська та неандроцентрична, фемінітиви тощо» [1, с. 64].

Отже, до «Каталогу елективних дисциплін професійної підготовки кафедри педагогіки та освіти Маріупольського державного університету (для освітньо-професійної програми за спеціальністю 013 Початкова освіта на другому (магістерському) рівні вищої освіти» нами було запропоновано авторський курс «Недискримінаційний освітній простір» [3].

Мета курсу – надання знань щодо сутності, особливостей та специфіки формування й забезпечення недискримінаційного освітнього простору у закладі освіти. Дисципліна спрямована на те, щоб сформувати у магістрів критичне ставлення до освіти, яка є одним з найпотужніших каналів продукування стереотипів і дискримінації та здатність до осмислення дискримінації як психологічної категорії; формування уміння характеризувати ознаки дискримінації; створювати недискримінаційний освітній контент; розвивати здатність організувати управлінський процес на засадах недискримінації [3].

Змістовий модуль «Сутність процесу недискримінації в соціальних системах» передбачає опанування такого змісту: «Недискримінаційний освітній простір» як модель галузі знань про недискримінацію та антидискримінацію в освіті; нормативно-правова база недискримінації в освіті; гендерна толерантність як педагогічний феномен. Змістовий модуль «Технології створення та підтримки недискримінаційного освітнього простору» висвітлює такі питання: науково-методичне підґрунтя стратегії недискримінації в освіті; гендерні установки і гендерна компетентність педагогічної спільноти; мовний сексизм та гендерночутлива / недискримінаційна мова; теоретико-методологічні засади гендерної і антидискримінаційної експертизи підручників; створення навчального контенту на засадах недискримінації [3].

Темами семінарських занять визначено: гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві, гендерні стандарти сучасної освіти, недискримінаційний простір сучасної школи, недискримінаційна мова в освіті, європейські практики укладання навчального контенту на засадах

недискримінації, антидискримінаційна експертиза підручників [3].

Протягом вивчення дисципліни «Недискримінаційний освітній простір» здобувачі/ки виконують 5 самостійних робіт, змістом яких передбачено укладання е-презентацій за такими темами: Нормативно-правова основа антидискримінаційної експертизи підручників в Україні. Науково-методична основа антидискримінаційної експертизи підручників в Україні. Становлення антидискримінаційної експертизи підручників в українському освітньому просторі. Протокол антидискримінаційної експертизи підручників: педагогічна доцільність та зміст текстового матеріалу підручника. Протокол антидискримінаційної експертизи підручників: ілюстративний матеріал та мова підручника [3].

Тема індивідуального навчально-дослідного завдання – «Антидискримінаційна експертиза фрагменту підручника». Здобувачі й здобувачки обирають підручник зі шкільного курсу початкової школи з будь-якої дисципліни та виконують його антидискримінаційну експертизу. Для одержання оцінки «відмінно» здобувачі/ки повинні укластися у встановлений термін підготовки проекту; володіти методологією складання експертизи; вміти застосовувати матрицю експертизи; запропонувати власний/і критерій/ії антидискримінаційної експертизи. Оцінка «добре» передбачає, що вони вклалися у встановлений термін підготовки проекту; не в повному обсязі володіють методологією складання експертизи; вміють застосовувати матрицю експертизи. «Задовільно» отримують ті здобувачки/чі вищої освіти, що вклалися у встановлений термін підготовки проекту; володіють методологією складання експертизи на елементарному рівні; вміють використовувати матрицю експертизи. «Незадовільно» одержують ті, відповіді яких можуть бути оцінені нижче вимог до отримання оцінки «задовільно» [3].

Отже, було з'ясовано, що університет має готувати майбутніх педагогів до розпізнавання та протидії проявів дискримінації, навчити здобувачів/ок вищої педагогічної освіти створювати недискримінаційне середовище у школі та навчально-методичний контент на засадах недискримінації. Запропоновано зміст теоретичної та практичної підготовки майбутніх учительок/ів з проблеми недискримінаційного освітнього простору в межах авторського курсу «Недискримінаційний освітній простір». Теоретична підготовка передбачає формування обізнаності про явища недискримінації та антидискримінації в освіті, нормативно-правову базу недискримінації в освіті, науково-методичне підґрунтя стратегії недискримінації в освіті, гендерні установки і гендерну компетентність педагогічної спільноти, мовний сексизм та гендерночутливу / недискримінаційну мову, теоретико-методологічні засади гендерної і антидискримінаційної експертизи підручників. Практична підготовка майбутніх учителів/ок з проблеми недискримінаційного освітнього простору передбачає опанування гендерночутливою мовою, формування навичок здійснення антидискримінаційної експертизи підручника для початкової школи, створення власного навчального контенту на засадах недискримінації.

Подальші розвідки будуть спрямовані на формування змістового модулю «Гендерночутлива мова вчительства» з метою забезпечення обізнаності майбутніх вчителів і вчительок із практиками запобігання проявів мовного сексизма, питаннями стратегії нейтралізації андроцентричної мови вчительства, укладання підручників та інших навчально-методичних та наочних видань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воевутко Н. Ю. «Недискримінаційний освітній простір» в англійській та новогрецькій мовах. *Кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «Магістр»*. Маріуполь: МДУ, 2020. 105 с.
2. Воевутко Н. Ю. До визначення змісту поняття «недискримінаційний освітній простір». *Актуальні проблеми науки та освіти: зб. матеріалів XXIII підсумкової наук-практ. конф. викладачів МДУ (05.02.2021)*. Маріуполь: МДУ, 2021. С. 216–217.
3. Воевутко Н. Ю. Робоча програма навчальної дисципліни «Недискримінаційний освітній простір» / *Каталог елективних дисциплін професійної підготовки кафедри педагогіки та освіти (для освітньо-професійної програми за спеціальністю 013 Початкова освіта на другому (магістерському) рівні вищої освіти: інформ. видання / уклад. Задорожна-Княгницька Л. В., Шумілова І. Ф.* Маріуполь: МДУ, 2022. 31 с.
4. Іванова Д. Недискримінаційний підхід в освіті як європейський вектор стратегічних змін у професійній підготовці сучасного педагога. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2023. № 62. С. 87–96.
5. Недискримінаційне вчителювання. Путівник для освітян / О. Андрусік та ін. «ЕдКемп Україна», Фонд ООН у галузі народонаселення в Україні, UNFPA, 2021. 55 с.
6. Рассказова О. Недискримінаційна освіта: місія можлива. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17537/1/112_Olha_RASSKAZOVA.pdf (дата звернення: 29.09.2023).
7. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 29.09.2023).

REFERENCES

1. Voyevutko, N. (2020). “Nedyskryminatsiynnyy osvitniy prostir” v anhliys'kiy ta novohrets'kiy movakh. *Kvalifikatsiyna robota za osvitim stupenem “Mahistr”*. Mariupol': MDU [in Ukrainian].
2. Voyevutko, N. (2021). Do vyznachennya zmistu ponyattya “nedyskryminatsiynnyy osvitniy prostir”. *Aktual'ni problemy nauky ta osvity: zb. materialiv XXIII pidsumkovoyi nauk-prakt. konferentsiyi vykladachiv MDU*. Mariupol': MDU, 216–217 [in Ukrainian].
3. Voyevutko, N. (2022). Robocha prohrama dystsypliny “Nedyskryminatsiynnyy osvitniy prostir”. *Kataloh elektivnykh dystsyplin profesiyanoi pidhotovky kafedry pedahohiky ta osvity (dlya osvith'o-profesiyanoi prohramy za spetsial'nisty 013 Pochatkova osvita na druhomu (mahisters'komu) rivni vyshchoyi osvity: inform. vydannya (2022)*. Zadorozhna-Knyahnyts'ka L. V., Shumilova I. F. (Eds.). Mariupol', MDU [in Ukrainian].
4. Ivanova, D. (2023). Nedyskryminatsiynnyy pidkhid v osviti yak yevropeys'kyy vektor stratehichnykh zmin u profesiyiniy pidhotovtsi suchasnoho pedahoha. *Naukovyy visnyk Izmayil's'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*, 62, 87–96 [in Ukrainian].
5. Nedyskryminatsiyne vchytelyuvannya. Putivnyk dlya osvityan. (2021). O. Andrusik et al. “EdKemp Ukrayina”, *Fond OON u haluzi narodonaselemya v Ukrayini, UNFPA* [in Ukrainian].
6. Rasskazova, O. (2020). Nedyskryminatsiyna osvita: missiya mozhlyva. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/17537/1/112_ [in Ukrainian].
7. Stratehiya rozvytku vyshchoyi osvity v Ukrayini na 2022–2032 roky. *Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 23 lyutoho 2022 r. No 286-r* [in Ukrainian].